

■ **Alfons d'Aragó.** Fill natural d'Alfons II de Nàpols i nét d'Alfons el Magnànim. El segon marit de Lucrecia va deixar d'interessar a la política papal quan l'interès d'Alexandre VI va virar de la casa d'Aragó a la de França: sembla que Cèsar Borja (directament o per mitjà de Michelotto Corella, el seu fidel lloctinent) es va encarregar de treure al pare l'obstacle del pas, l'agost del 1500.

■ **"Ball de les castanyes".** Nom amb el qual és conegut l'episodi que relata Burckard al seu dietari i que, segons ell, va tenir lloc l'any 1501, la vespra de Tots Sants, al Vaticà, davant de Lucrecia, Cèsar i el mateix papa: com a atracció per a la festa, més de cinquanta "cortesanes honestes" (com les anomena el cronista) es van passejar nues pel terra cobert de canelobres tot recollint de diverses maneres les castanyes que s'hi havien deixat *ad hoc*. Després es repartien regals entre els convidats que hi tinguessin relacions sexuals.

■ **Joan de Borja.** El duc de Gandia, fill de Roderic i Vanozza Catanei (mare també de Cèsar, Lucrecia i Jofré Borja), va morir apunyalat el 1497. El seu cos es va trobar a les aigües del riu Tíber amb les mans lligades a l'esquena. Per bé que les seves trifulgues amb els Sforza i altres famílies poderoses del moment (Alexandre va acusar els enemics Orsini) podien explicar el succés, la rumorologia hi va trobar camp adobat: la responsabilitat de l'acte luctuós es va atribuir a Cèsar Borja: per gelosia (de la seva —presumpta— relació amb Lucrecia, del seu èxit —el pare l'acabava de nomenar capità general de l'Església— o per ser el fill preferit de Roderic), l'havia fet assassinar.

■ **Johannes Burckard.** Mestre de cerimònies dels papes entre 1483 i 1506, va escriure un *Liber notarum* on segueix la vida de la cort romana dels Borja, dia a dia i sota el seu prisma particular: tal com resumeix la professora de la Universitat de Girona Maria Vilallonga, curadora de la traducció del *Dietari secret* (314), "ell mateix diu que explicarà tot el que succeeixi al Vaticà i alguna cosa més".

Diccionari en negre

"És interessant de veure amb quina rapidesa la llegenda pot arribar a desplaçar la història", ha explicat el professor Jocelyn N. Hillgarth parlant dels Borja. En aquest breu diccionari descrivim alguns dels ítems que han pres part en aquest "desplaçament".

■ **'Catalani'.** El fet que Roderic s'envoltés de persones de confiança provinents de la corona catalanoaragonesa no va agradar gens als italians. Ja en temps del papa Calixt III, oncle de Roderic —i, com ell, de Xàtiva—, la mateixa qüestió va alçar suspicàcies i va fer famosa l'exclamació "*O Dio, la Chiesa Romana in mani dei catalani!*".

■ **Conclave.** "L'origen de la llegenda dels Borja el podem trobar en els rumors que circulaven a Roma poc després del conclave de l'agost del 1492, segons el qual se suposava que Alexandre va comprar els vots d'alguns cardenals", destacava, per exemple, la doctora sueca Kari Lawe en un dels seus estudis. És famosa la imatge —real o imaginària, ha quedat en la llegenda— dels carros plens d'or i joies que sortien del palau de Roderic de Borja, l'endemà d'esdevenir Alexandre VI, en direcció a les residències de diversos cardenals. L'acusació de simonia (compra de coses sagrades) es va sentir sovint amb relació al segon papa Borja.

■ **Dimoni.** Els pactes dels Borja amb el dimoni han omplert l'imaginari de nobles i plebeus, durant molt de temps. Fins i tot hi va haver "testimonis" que afirmaven haver vist com el banyeta en persona es presentava al Vaticà a reclamar l'ànima que Roderic li havia promès per esdevenir Alexandre VI. Cèsar, de la seva banda, també va ser presentat pels seus rivals com a "encarnació demoníaca". Val a dir que qualificar el papa d'"anticrist" era pràctica habitual des del camp protes-

EL TEMPS

tant o de determinats moviments que propugnaven la pobresa. I no s'ha d'oblidar que les "connexions satàniques" de Roderic van ser una poderosa arma propagandística durant la revolta posterior a la mort del papa. Ningú no estava lliure d'acusacions: el mateix Burckard és qualificat pràcticament de dimoni pel seu successor en el càrrec, Paride de Grassi, apunta la professora Vilallonga.

■ **Incest.** Els primers rumors sobre les relacions incestuoses de Lucrecia amb el seu pare i el seu germà Joan, duc de Gandia, es van sentir quan Alexandre VI es va encarar amb els responsables de la invasió francesa d'Itàlia del 1494: Savonarola, el clan Orsini o Joan Sforza. Lucrecia era casada amb l'Sforza, però els interessos de la política papal no anaven aleshores envers França sinó amb la casa de Catalunya i Aragó, i es va aconseguir l'anul·lació matrimonial per "no consumació". Joan Sforza, davant l'acusació d'impotència, va respondre atacant: si el papa anul·lava el matrimoni era per quedar-se amb la filla sense interferències,

deia. Burckard, de la seva banda, sempre es referia a Lucrecia com la "filla estimadíssima del papa".

Després dels rumors també van afectar Cèsar: un dels motius ocults de l'assassinat d'Alfons d'Aragó, marit de Lucrecia, hauria estat la seva intenció de desfer-se d'un rival en el cor de la seva germana.

■ **Infant romà.** No és clara l'ascendència d'aquest Joan Borja, nascut el 1498 i a qui la llegenda situa com a fill de Lucrecia. Les teories més versemblants, però, apunten que podria ser fill del mateix Alexandre VI i una dama romana (la jove Giulia Farnese, germana del futur papa Pau III, que potser va ser durant un temps la seva amant?), o bé de Lucrecia i Perotto, patge d'Alexandre i contacte entre ell i la filla mentre Lucrecia va romandre retirada en un convent després de la tumultuosa separació del marit, Joan Sforza.

■ **Literatura i cinema.** Des de la *Vita del duca Valentino*, de Tomaso Tomasi, publicada el 1655, novel·la històrica antiborgiana centrada en la figura de Cèsar i en la vida privada de la família, i on la seva mare, Vanozza Catanèi, és presentada com una cortesana, fins a la recentíssima *The family*, de Mario Puzo,

passant per Voltaire (*Essai sur les mœurs*), Alexandre Dumas, Apollinaire o Víctor Hugo (autor de la sinistra tragèdia romàntica *Lucrece Borgia*), la imatge que avui tenim de la insigne nissaga ha estat en bona part modelada per la ficció. També el cinema hi ha trobat filó: des del mut fins a les grans produccions, els Borja han protagonitzat tot tipus de cintes. Maria Toldrà (vegeu www.elsborja.org) ha fet resum de la compilació: "Uns quaranta films comercials, sense comptar la vintena llarga de sèries de televisió i enregistraments operístics." És a dir, de l'expressionisme de *Der Fürst: Lukre-*

zia *Borgias Tod*, de F. W. Murnau, a l'èpica de la *Lucrece Borgia* d'Abel Gance o l'erotisme dels anys seixanta (inclòs el cinema X). I normalment, apunta Toldrà, els films "destaquen la violència i la hipersexualitat atribuïda a la família".

■ **Maquiavel.** El seu capítol específicament dedicat a Cèsar Borja a *El príncep* ha contribuït a crear-ne una imatge llegendaria. Si bé les apreciacions de Maquiavel sobre Cèsar no són pas negatives, en aquest cas la mateixa mala premsa que ha patit l'autor (només cal mirar l'accepció al diccionari de "maquiavel·lisme") ha arrossegat el seu model.

■ **Marrà.** El fet que l'actitud d'Alexandre VI envers els jueus fos prou més oberta que la d'altres mandataris contemporanis (per exemple, els reis Catòlics, monarques de Castella i Catalunya-Aragó) va donar peu a qualificar el papa de "marrà", és a dir, jueu convers. "*Marrani catalani*" era, de fet, un qualificatiu sovintejat per als compatriotes dels Borja instal·lats a Roma.

■ **"Perotto".** Pedro Calderón (o Pere Caldés, segons la versió: patge d'Alexandre VI). El seu cos mort es va trobar al Tíber. Comenta Burckard que el fet va desencadenar moltes xafarderies a Roma. S'especula que no fos el pare de l'"Infant romà". Junt amb Perotto, també va aparèixer al Tíber el cos d'una de les donzelles de Lucrecia, Pantasilea.

■ **"Pasquino".** Nom amb el qual era conegut el tors escultòric fet fer, l'any 1501, pel cardenal Oliviero Carafa i des d'on es difonien les acusacions contra els papes. Els escrits satírics solien enganxar-se a l'estàtua, ja fos en forma de carta, poema o altres estils. Alexandre VI mai no es va preocupar ni molt ni gaire d'aquests libels (o pasquins, precisament).

■ **Rumors.** Com apunta la historiadora Maria Toldrà, de l'Institut Inter-

nacional d'Estudis Borgians Maria Toldrà, la intensa rumorologia va trobar ampli camp per córrer: "Informes diplomàtics que ambaixadors i funcionaris envien als seus països, amb comentaris més o menys agosarats sobre les gestions papals per augmentar el patrimoni dels fills, una qüestió que neguitejava especialment la reina Isabel de Castella, que se'n va queixar al nunci pontifici; libels com l'anònima carta a Silvio Savelli, del 1501, que Burckard recollirà en el seu *Liber notarum*; pasquins romans; dietaris particulars; cròniques manuscrites, etc. Textos de propaganda antipontificia o antiborgiana que els adversaris polítics s'encarreguen de recollir i escampar."

■ **Girolamo Savonarola.** (1452-1498). El suport explícit d'aquest polític i predicador a la causa del rei francès l'enemistà amb Alexandre VI, quan ell optava per la casa d'Aragó. Savonarola va enviar missives a diferents corts europees per reclamar un procés contra el papa: perquè havia estat escollit per simonia i perquè, deia també, no era creient. Les seves prèdiques, des d'un pensament ascètic popular, van influir en la Reforma protestant i en la posterior Contrareforma catòlica

■ **Veri.** La mala fama dels Borja els relacionava amb una pràctica constant enverinadora utilitzada per qüestions polítiques però també per enriquir-se (amb el sistema de nomenar cardenals rics, enverinar-los i quedar-se amb les seves possessions). La mort d'Alexandre VI, probablement per culpa de la malària o la pesta, ha estat atribuïda, precisament, a aquesta pràctica: diu la llegenda que el papa va beure per error de la copa que havia preparat a Adriano de Corneto, després de fer-lo cardenal. Val a dir que l'ús de verins era bastant freqüent a la Itàlia de l'època i un costum, diguem-ne, pel qual els italians eren coneguts a Europa.

Núria Cadenes